

SATSA PÅ FRAMTIDEN

NATIONELL HANDLINGSPLAN
OM LÄS- OCH
SKRIVSVÄRIGHETER/DYSLEXI

INNEHÅLL

Inledning	3
En fullvärdig medborgare	5
Forskning	6
Skolpersonalens kompetens	9
Tidiga insatser – 0-5 år	11
Skola – från förskola till och med gymnasium	13
Handlingsplan och åtgärdsprogram	15
Rätt verktyg	17
Elev och vårdnadshavare	19
Rektors ansvar	20
Vuxenutbildning	21
Högskola	23
Helhetssyn	25
Arbetsliv	27
Kultur och fritid	29
Uppmaning	30

INLEDNING

Denna handlingsplan bygger på internationella och svenska dokument, som alla syftar till ökad demokrati och delaktighet.¹ Den är ett resultat av landsomfattande diskussioner inom de organisationer som står bakom den.

Positiva exempel har varit vägledande och de framförda kravens relevans har kontrollerats med företrädare för myndigheter, forskare och huvudmän för olika verksamheter.

Slutligen är ett grundläggande perspektiv att det inte är individen, utan omgivningens begränsade tillgänglighet, som ska åtgärdas för att möjliggöra ett samhälle för alla.

1. FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, 2007, Salamancadeklarationen, 1996, WHO:s Klassificering av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa, ICF, 2001, Diskrimineringslagen, 2008, läroplanerna och skollagen, arbetsmiljölagen, HSO:s handikappolitiska målprogram med mera

EN FULLVÄRDIG MEDBORGARE

Läs- och skrivefärdighet har av tradition betraktats som en skolfråga, men färdigheten handlar i grunden om rätten att vara en del av vårt samhälle – om mänskliga rättigheter och demokrati. För att kunna engagera sig i det gemensamma – i valen till riksdag, landsting, kommun och EU, men också i barnens skola, den lokala miljögruppen, eller idrottsklubben, måste var och en kunna tillgodogöra sig information och delta i debatter, medverka på möten och själv företräda en grupp. Många kan då behöva exempelvis handlingar inlästa och anteckningshjälp. Samma sak gäller i kontakter med myndigheter och företag.

Sedan några år är av kostnadsskäl samhällets mål att 80 procent av kontakterna mellan medborgare och myndigheter ska ske via Internet och ny teknik. Alla medborgare måste därför kunna läsa hemsidor och bloggar, tidtabeller och datafiler. Man ska kunna fylla i formulär och skriva e-post. Även Internet måste vara tillgängligt.

För både avsändare och mottagare är det viktigt att information är begriplig, vilket den bara kan bli om man utgår från dem som har svårt att hantera text. Att göra textsamhället tillgängligt för alla är nödvändigt och det som inte kan skapas med generella lösningar måste åtgärdas med individuellt stöd, såsom anteckningshjälp, datorbaserade hjälpmedel, fickminnen med mera.

Av slentrian används många gånger skrift, trots att andra medier kunde vara bättre. Idag ökar också möjligheterna att enkelt använda film, bild, grafisk design distribuerat via TV, dator och mobiltelefon, vilket radikalt kan öka tillgängligheten.

Här krävs:

- » att bristande tillgänglighet till vital information blir laglig grund för diskriminering
- » att statens, landstingens, kommuners och myndigheters information – tryckt, eller på Internet – är tillgänglig genom uppläsning
- » att underlag i rättssystemet och andra instanser görs tillgänglig – vid behov uppläst, förklarad, förtydligad – och att muntlig förhandling garanteras när den enskilde har behov av sådan
- » att all myndighetsutövning bedrivs så att alla kan förstå och göra sig förstådda
- » att dagstidningar kan fås som taltidning och att all text på TV, video och biografier kan fås uppläst.

FORSKNING

Kunskapen om hur läsning och skrivning går till samt kunskap om läs- och skrivsvårigheter och dyslexi har, ofta med tvärvetenskapliga metoder, utvecklats mycket de senaste tjugo åren.² Med hjälp av ny forskning kan man också belägga ärftliga faktorer vid dyslexi och att vi delvis bearbetar information på olika sätt. Tidigare sågs också texten som en slutgiltig produkt. Idag vet vi att läsningen fullbordas när vi flätar samman texten med egna erfarenheter och tidigare kunskap.

Läsning kan delas in i *avkodning* och *förståelse*. Det grundläggande problemet för personer med dyslexi är inte att förstå innehållet.

2. *Dyslexi – en kunskapsöversikt. Myrberg: (2007) www.vr.se*

Problemet är att på ett automatiserat sätt uppfatta sambandet mellan bokstavens utseende och ljud. Brister i den automatiserade läsningen gör att kraft som kunde ha lagts på reflektion och förståelse, istället går åt till avkodning. Läsning tar därmed tid och kraft, vilket lätt kan leda till sänkt motivation, såvida inte läsmotståndet kompenseras med inlästa texter.

Lika vanligt som problem med avkodning – kanske vanligare – är problem med läsförståelse. Dessa är svårare att ringa in, eftersom orsakerna, förutom dyslexi, kan ha med allmän förståelse att göra, men också med läserfarenhet, kulturell bakgrund och textens kvalitet. Grundläggande är dock individens svårigheter – och möjligheter – att klara sig i vårt samhälle, där förmågan att hantera text är avgörande. Vi använder därför, som samlande beteckning begreppet *läs- och skrivsvårigheter/dyslexi*.

Samtliga forskare, som i Sverige forskar på området, är överens om att det behövs individuella utredningar av läs- och skrivsvårigheter, som grund för individuella åtgärder. Det finns slutligen anledning att varna för ”snabba lösningar” – massage, gymnastik eller pedagogiska metoder som saknar förankring i forskning – vars förespråkare ofta utger sig för att på ett enkelt sätt ”bota dyslexi”.

Här krävs forskning:

- » om orsaker till läs- och skrivsvårigheter och dyslexi
- » om levnadsvillkoren för personer med läs- och skrivsvårigheter, i förhållande till andra grupper
- » om texters läsbarhet, relaterat till olika grupper av läsare, samt läsvanor hos olika målgrupper
- » om läsning och skrivning i skola, arbetsliv och på fritid
- » om olika sätt att kompensera för nedsatt läs- och skrivförmåga
- » om textens läsbarhet i sitt sammanhang – hur textens begriplighet påverkas när den kombineras med film, bild, ljud etc.
- » om funktionshindrets öppna och dolda aspekter för arbetslösa, sjukskrivna och förtidspensionerade.

SKOLPERSONALENS KOMPETENS

För att kunna ge barn god läs- och skrivförmåga måste alla lärare ha kunskap om hur läsinlärning går till, hur läs- och skrivutvecklingen fortskrider och hur läs- och skrivsvårigheter/dyslexi kan yttra sig. Även rektorer, fritidspersonal, skolsköterskor och andra yrkesgrupper som arbetar i skolan, måste ha kunskap om läs- och skrivsvårigheter/dyslexi.

När persondatorn var ny förespådde många att den nya tekniken skulle minska glappet mellan elever som har och inte har läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Tio år senare hade glappet istället ökat eftersom de nya arbetsformerna dåligt anpassats för dem med specifika svårigheter.³ Sedan dess har det tillkommit många verktyg som underlättar för dem som har andra förutsättningar – talsyntes, fickminne med mera – men om eleverna ska kunna använda dessa måste också lärarna ha kunskap om verktygen och uppmuntra till användning.

Att lyssna till inlästa böcker ökar både läsfärdighet och motivation. I Sverige är 20-25 procent av all utgiven skönlitteratur inläst – en kulturskatt som används alltför sällan i den ordinarie undervisningen.⁴ Även många läromedel finns inlästa och utbudet ökar i snabb takt, vilket bidrar till att eleven kan bli självständig. Alla lärare behöver därför kunskap om detta, så att de kan lägga upp sin undervisning efter elevernas behov. Lärare måste också kunna skilja *läs- och skrivinlärning* från *läsning och skrivning*, så att kunskapen i olika ämnen blir tillgänglig även för elever som ännu inte har ett fast grepp om skriftspråket.

3. *Framtidens läromedel*. Lundgren 2002 Hjälpmedelsinstitutet/FMLS www.hi.se

4. *Språk kunskap och mänskliga förmågor*, Lundgren. Studentlitteratur 2007 s. 225-229

Här krävs:

- » att samtliga lärare – på alla stadier – får vetenskapligt grundad kunskap om barns muntliga och skriftliga språkutveckling och om läs- och skrivsvårigheter/dyslexi
- » att samtliga lärarutbildningar innehåller obligatorisk kunskap om hur läs- och skrivsvårigheter kan överbryggas med hjälp av rätt verktyg – inlästa läromedel, talsyntes, anpassade rättstavningsprogram med mera
- » att det i all lärarutbildning ingår en övergripande orientering i det synsätt som är grunden för FN:s ”konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättningar”, WHO:s klassifikationssystem ICF och motsvarande nationella dokument
- » att förskolans personal får kunskap om vikten av språkutvecklande arbete, till exempel språklekar enligt Bornholmsmodellen,⁵ och hur man följer upp barns muntliga och skriftliga kompetens
- » att lärare som ansvarar för elevers språk-, läs- och skrivutveckling; speciallärare/specialpedagoger, klasslärare och svensklärare – får *fördjupad* kompetens om olika pedagogiska metoder för läsinlärning och olika sätt att kompensera elever med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi
- » att klasslärare, lärare i svenska, i övriga språk och matematik får *fördjupad* kunskap i hur läs- och skrivsvårigheter/dyslexi påverkar elevens förutsättningar att tillgodogöra sig undervisningen i dessa ämnen
- » att skolledarna får obligatorisk utbildning om läs- och skrivsvårigheter/dyslexi och anpassade verktyg, så att de kan leda verksamheten och göra riktiga prioriteringar
- » att fritidspersonal, skolsköterskor, skolbibliotekarier med flera får kunskap om läs- och skrivsvårigheter/dyslexi.

5. www.bornholmsmodellen.nu

TIDIGA INSATSER

0-5 ÅR

Samhället har ett övergripande ansvar för barns utveckling, där språket är en viktig del. Personal på barnvårdscentraler, BVC, ska följa barnets utveckling bland annat med screeningar, samt vid behov remittera till logoped. Det är personalens uppgift att informera barnets vårdnadshavare om barnets språkliga utveckling och om läsandets och samtalets betydelse. För personer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi tar det ofta längre tid än för andra att komma underfund med språket. Erfarenhet och forskning visar att det är fel att avvakta när ett barns språkutveckling är sen. Dessa barn behöver tvärtom mer tidig stimulans i form av språklekar, berättelser och sagor, så att de språkliga grunderna får tid att etablera sig. Föräldrar och far/morföräldrar som själva läser och lyssnar och som gör det tillsammans med barnen är både föredömen och ”lärare”. Även här samspelar samhällets insatser och en viktig uppgift för biblioteken är att inspirera vårdnadshavare och barn till läsning.

Här krävs:

- » att det i varje kommun ges tidig information till samtliga vårdnadshavare och deras barn om hur viktigt det är för språkutvecklingen att läsa högt, berätta och samtala med barnet
- » att varje kommun på ett genomtänkt sätt arbetar med att stimulera barnens språkutveckling och har en systematisk uppföljning av denna.

SKOLA – FRÅN FÖRSKOLA TILL OCH MED GYMNASIUM

Språket och språkinlärningen är grunden för allt skolarbete. Språket har också flera nivåer – ljud, ord och meningsbyggnad – som många barn lär sig utan problem. Andra måste uppmärksammas på hur enskilda moment fungerar. Det är därför viktigt att man i förskolan arbetar med språk *på ett systematiskt sätt*, så att varje moment etableras grundligt hos alla barn. Bornholmsmodellen är ett arbetsätt som utvecklats och utvärderats vetenskapligt. Där får alla barn med hjälp av språklekar utveckla sina förmågor. På så sätt kan man upptäcka vad ett enskilt barn kan ha svårt att komma underfund med. Tidiga insatser är viktiga för alla barn, men speciellt viktiga är de för dem som riskerar att utveckla läs- och skrivsvårigheter. Därför ska varje förskola upprätta en handlingsplan som visar hur man stimulerar och observerar barnens språkutveckling. Det handlar om övergången från *språklig* medvetenhet till *skriftspråklig* medvetenhet – bryggan mellan muntligt och skriftligt. Många kommuner använder i detta arbete äldre erfarna lärare som mentorer för yngre kollegor och andra specialutbildade pedagoger gör utredningar.

Sedan år 1842 har det varit obligatoriskt att gå i skolan, men skolan har aldrig varit fullt tillgänglig för eleverna. Idag är ambitionen att alla ungdomar ska få gymnasiekompetens och att undervisningen ska individanpassas. Det problembaserade lärandet, som idag tillämpas – där eleven utifrån en frågeställning tar reda på hur saker förhåller sig – bygger på modern forskning. Det är så vi alla, med eller utan läs- och skrivsvårigheter/dyslexi, utvecklar våra kunskaper.

Det är också så barn spontant kommer fram till hur saker hänger ihop. Förutsättningen är att det finns vuxna tillhands när barnets/ ungdomens nyfikenhet växer, som kan guida barnet rätt.

Många med läs- och skrivsvårigheter föredrar trots detta den ”föreläsande” läraren. Anledningen är skolans arbetsformer – att man, till exempel i prov, efterfrågar standardiserade svar, snarare än elevens upptäckter. Det ”elevaktiva arbetet” har också av skolans huvudmän tagits som ursäkt för att för att minska lärartätheten,⁶ när behovet är det motsatta. Utmaningen för skolornas huvudmän är därför att anpassa undervisningen i enlighet med modern forskning om hur kunskapande går till, i kombination med åtgärder som bygger på fördjupad kunskap om den enskildes förutsättningar och behov. För att lyckas med det, kan man inte dra ned på lärartätheten. De lärare som finns måste dessutom få kontinuerlig fortbildning om elevernas och tillämpa pedagogik som ej enbart bygger på det skrivna ordet.

Här krävs:

- » att samtliga lärare får återkommande fortbildning om barns språkliga utveckling och om läs- och skrivsvårigheter/dyslexi
- » att samtliga lärare får obligatorisk fortbildning i hur läs- och skrivsvårigheter kan överbryggas med hjälp av rätt verktyg
- » att skolledare och skolpolitiker deltar i fortbildningar kring detta, för att kunna ta sitt ledningsansvar och skapa samsyn kring hur skolan ska kunna arbeta på bästa sätt
- » att det på varje skola finns speciallärare/specialpedagog med fördjupad kompetens och kontinuerlig fortbildning i att lära barn läsa, skriva och räkna och om läs- och skrivsvårigheter/ dyslexi, samt om hur man anpassar elevens studiesituation med alternativa verktyg

6. *Elever som behöver stöd men får för lite, Myndigheten för skolutveckling 2005. och Textflytt och sök slump, Myndigheten för skolutveckling 2004, www.skolutveckling.se*

- » att övrig personal – skolsköterska, studie- och yrkesvägledare, bibliotekarier med flera – får kontinuerlig fortbildning om dessa elevers förutsättningar och möjligheter.

HANDLINGSPLAN OCH ÅTGÄRDSPROGRAM

Det går att göra enkla screeningar av hela klasser för att fånga upp de elever som inte har åldersadekvat läsförmåga. Bland forskare är man överens om att det behövs individuella utredningar som kan ligga till grund för åtgärder. Syftet med utredning är att kartlägga elevens starka och svaga sidor. Här ska det räcka med den lärar- eller speciallärarkompetens som finns på skolan. För elever med större svårigheter behövs psykolog-, dyslexipedagog-, logoped- eller läkarkompetens. Ibland behövs även utredning av ett team. Svenska Dyslexiföreningen har tagit fram en ”modell för utredning av läs- och skrivsvårigheter” som vi ansluter oss till – www.dyslexiforeningen.se

Om skolans personal, eleven, eller dennes vårdnadshavare, anser att särskilda stödåtgärder behövs ska rektor se till att behoven utreds. Om utredningen visar att eleven behöver stöd ansvarar rektor för att ett *åtgärdsprogram* upprättas och genomförs.⁷ Det ska beskriva hur stödet ska se ut. Eleven och elevens vårdnadshavare ska vara delaktiga i dess utformning och programmen ska med jämna mellanrum utvärderas och uppdateras. De ska omfatta såväl specialpedagogik som anpassning av undervisningen i övriga ämnen.

7. Skollagen 3 kap. 9 §

Främmande språk, framför allt engelska, har blivit allt viktigare för att klara sig i samhället och i vidare studier. Att erbjuda befrielse från denna undervisning, är ett sätt att diskriminera eleven. Istället måste undervisningen anpassas.

Även kunskap i matematik är nödvändig för fortsatta studier, arbetsliv och privatliv. Det är inte ovanligt att elever har specifika matematiksvårigheter/dyskalkyli. Därför måste även denna undervisning anpassas efter dessa elevers förutsättningar.

Här krävs:

- » att alla förskolor och skolor upprättar en handlingsplan som visar hur man stimulerar barnens språkutveckling och språkliga medvetenhet, hur screeningar, kartläggningar, utredningar görs, samt vilka konsekvenser det får för skolans undervisning i olika ämnen. Den enskilda skolans handlingsplan samordnas med kommunens, men är mer detaljerad
- » att skolan följer vetenskap och beprövade metoder och inte anlitar oseriösa aktörer
- » att skriftliga åtgärdsprogram upprättas i enlighet med gällande styrdokument, vilket innebär att besluten tas i samråd med elev och vårdnadshavare. Åtgärderna ska sedan kontinuerligt utvärderas och uppdateras. Speciell uppmärksamhet ägnas främmande språk och matematik. Åtgärdsprogrammen ska ämnesvis beskriva specialpedagogiska insatser, såväl som anpassningar av undervisningen och vilka verktyg eleven ska förses med.

RÄTT VERKTYG

För att utföra en uppgift behöver man rätt verktyg och den som har specifika behov kan behöva alternativa sådana – dessa kallas ömsom *kompensatoriska hjälpmedel*, *tekniska hjälpmedel*, *arbetshjälpmedel*, *pedagogiska hjälpmedel*, *alternativa verktyg* eller kort och gott *verktyg*. Trots skillnaden i benämning, handlar det om individens behov av rätt verktyg, vilket är en av de mest effektiva åtgärder man kan vidta för att personer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi ska kunna tillgodogöra sig undervisning, fungera i arbetslivet eller ha en rik fritid. En tidig investering i rätt verktyg betalar sig genom elevens bevarade eller ökade motivation och självständighet, vilket i sin tur ger läraren större möjligheter att undervisa på ett effektivt sätt. Många kommuner har därför inrättat skoldatatek, där lärare, elev och vårdnadshavare kan få stöd och hjälp för att utprova verktyg åt de elever som har sådana behov.

Inlästa läromedel – exempelvis en e-bok, en cd i det så kallade daisy-formatet, där man kan få texten uppläst, samtidigt som man på datorskärmen ser texten med en markör som följer mening för mening – bör vara en självklar lästeknik för alla som så önskar. Allt fler förlag tillhandahåller sådana läromedel och det är troligt att det framöver kommer att bli möjligt att läsa dessa via både TV, dator, mobiltelefon och andra spelare.

Här krävs:

- » att all personal på skolan inser skillnaden, mellan *att lära sig läsa* och *att använda skrift för kunskapsinhämtande*
- » att alla elever ges möjlighet till kunskapsinhämtande, vilket kan ske med hjälp av rätt verktyg
- » att alla kommuner inrättar skoldatatek, eller motsvarande service, så att lärare, vårdnadshavare och elever kan orientera

sig och uppdatera sina kunskaper om det utbud av verktyg som finns. www.skoldatatek.se

- » att elever som saknar åldersadekvat läsfärdighet får en introduktion till Talboks- och punktskriftsbibliotekets – www.tpb.se – stora utbud av inläst skönlitteratur, så att de i tidig ålder får möjlighet att lyssna till god skönlitteratur
- » att varje elev som anser sig ha behov av inlästa läromedel erbjuds en ”bok med cd”, eller motsvarande teknik
- » att skolhuvudmännen beslutar att bara köpa läromedel som levereras med kompletterande version, i digitalt format. Detta för att få förlagen att producera tillgängliga läromedel
- » att man i skolan följer medietvecklingen och ger elever möjlighet att använda alternativa sätt att ta till sig information och förmedla kunskaper (även vid prov) och att lärare i sin undervisning på ett genomtänkt sätt använder bild, film och animeringar som alternativ till text.

ELEV OCH VÅRDNADSHAVARE

Det är en pedagogisk vinst att fråga eleven hur undervisningen bör läggas upp. Det motiverar eleven att själv ta ansvar. Men då måste skolan också vara öppen för att pröva elevens förslag. Föräldrar och vårdnadshavare är nära sina barn och kan därför påverka dem, inte minst när det gäller läsning, skrivning och studier. De kan också ha lättare än eleven att sätta ord på behoven. Ett nära samarbete mellan skola och hem är därför nödvändigt och tre av de organisationer som står bakom denna handlingsplan har gemensamt tagit fram LÄSK-pärmen (LÄSK = läs och skriv) – en informationspärm om läs- och skrivsvårigheter/dyslexi för vårdnadshavare och lärare: www.fdb.nu.

Här krävs:

- » att samtliga elever och vårdnadshavare får information om skolans policy för elever med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi, så att en förståelse och tolerans etableras
- » att elevens egna erfarenheter och önskemål tas tillvara och att skolan kontinuerligt informerar och samråder med elev och vårdnadshavare kring det upprättade åtgärdsprogrammet
- » att skolan erbjuder elev och vårdnadshavare (enskilt eller i grupp) information om läs- och skrivsvårigheter/dyslexi, om läsläsning, studieteknik samt vad skolan i övrigt kan erbjuda
- » att vårdnadshavare ska ha möjlighet att få föräldrautbildning kring läs- och skrivsvårigheter/dyslexi i kommunens regi
- » att samarbete mellan skolan och brukarorganisationerna etableras.

REKTORS ANSVAR

Åtgärder som syftar till att göra undervisningen tillgänglig för elever med funktionsnedsättningar kan enligt skollagen inte avfärdas med ”brist på resurser” eftersom skolgång och utbildning är en demokratisk rättighet. Stöd till elever med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi är en ledningsfråga. Skolans organisation och arbete måste anpassas så att alla elever ges undervisning efter behov. Enligt gällande styrdokument är det rektor som ansvarar för att åtgärdsprogram utarbetas samt att åtgärderna följs upp och utvärderas.

Här krävs:

- » att rektor och skolledning aktivt engagerar sig i en handlingsplan och säkerställer skolans ansvar och insatser för elever läs- och skrivsvårigheter/dyslexi
- » att det av skolans handlingsplan framgår hur ansvar och arbete är fördelat, så att lärare, elever och vårdnadshavare vet vem de kan vända sig till.

VUXENUTBILDNING

Många yrkesverksamma med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi har först i vuxen ålder blivit medvetna om sina specifika svårigheter. Flera valde i tidig ålder att endast genomgå grundskola eller en praktisk yrkesutbildning och blev därmed utestängda från högre studier. Negativa studieerfarenheter och studievägledares uppfattning om vilka yrkesval som skulle vara möjliga, fick många att inte lita till egna intressen och önskemål.⁸ Undervisningens otillgänglighet och omgivningens fördomar hade förvrängt deras självinsikt. Många personer kan vittna om vilken positiv betydelse några år på en folkhögskola eller komvux betytt för dem, både när det gäller kunskap, självförtroende och möjliga yrkesval. Det ligger därför i samhällets intresse att personer som inte fått ändamålsenlig undervisning och utbildning, kostnadsfritt får en andra chans.

Här krävs:

- » att vuxna som är i behov av grundläggande skolutbildning får denna andra chans på samhällets bekostnad. Att det i skollagen införs att dessa personer får möjlighet att läsa in gymnasiekompetens utan krav på viss hastighet, samt att studiebidrag ges för detta
- » att denna andra chans genomförs med rätt verktyg och stöd från omgivningen
- » att lokala nätverk mellan arbetsförmedling, försäkringskassa, socialtjänst, komvux/folkhögskolor och brukarorganisationer upprättas för att fånga upp tänkbara vuxenstudierande och att huvudmännen för vuxenutbildningar avsätter medel för uppsökande verksamhet.

8. *Jag fixar det oftast, Eriksson Gustavsson. Studentlitteratur 2005.*

HÖGSKOLA

Från början av 1990-talet har studenter med dyslexi kunnat få kurslitteraturen inläst anteckningshjälp, muntliga tentamina med mera, vilket varit dem till stor hjälp. Lagen om likabehandling i högskolan,⁹ som trädde i kraft år 2002, har inneburit ett kraftigt uppsving för antalet studerande och ett ökat stöd. Trots detta är studenter med dyslexi underrepresenterade på universitet och högskolor. Detta beror troligen på att de sällats bort tidigare, i och med att grundutbildningen inte varit anpassad efter deras behov, eller att de drabbats av diskriminerande antagningsregler.

Här krävs:

- » att undervisande personal på universitet och högskolor har allmänkunskap om läs- och skrivsvårigheter/dyslexi och vilka behov studenterna kan ha
- » att all personal med jämna mellanrum uppdateras i sin kunskap om detta
- » att samordnaren för studenter med funktionsnedsättning har fördjupad kunskap om studenternas förutsättningar och behov
- » att studenterna erbjuds inlästa läromedel, läs- och skrivhjälpmedel, möjlighet att lyssna till provfrågor, muntliga förhör, anteckningshjälp och så vidare.
- » att högskoleprovet kan genomföras med de verktyg personer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi behöver för sitt kunskapande
- » att studenter med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi får rätt till förlängd studietid med studiebidrag

9. *Lagen är idag en del av diskrimineringslagen (2008:587)*

Stjärnor

Alla stjärnor ger ifrån sig ljus. Det beror på att stjärnor består av glödande gas. En stjärna kan lysa väldigt länge. Vår sol är en stjärna, och den har lyst i ungefär fem miljarder år (en miljon år är detsamma som tusen miljoner år)! En gång kom det en stjärna som täckta, som alla stjärnor gör. Men det dröjer tusentals miljarder år tills det sker.

Stjärnor är samlade i stora grupper. Sådana grupper kallas galaxer. Vår galax heter Melanjes galax. Den är väldigt stor och har många stjärnor. Mellan stjärnorna i en galax är det väldigt mycket tomrum.

När det är mörkt kan man se många stjärnor. De är samlade i stora grupper som galaxer. När det är mörkt kan man se många stjärnor. De är samlade i stora grupper som galaxer.

FA

Välkommen

vid mörkret.

HELHETSSYN

Att komma till rätta med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi är inte möjligt med hjälp av lösryckta insatser och ”snabba lösningar”. Det krävs systematiskt och långsiktigt arbete, som börjar då barnen föds. Brister härvidlag visar sig till exempel i det stora antalet elever som lämnar skolan med ofullständiga slutbetyg och i de medborgare som inte fullt ut kan hantera skrift – inte får stöd och därför får svårt med delaktighet, arbete och fritid. Utöver de personliga konsekvenserna, blir detta kostsamt för samhället.

Det är stat och kommun som ansvarar för utbildning, inte enskilda lärare. Redan i kommunernas och skolornas, även friskolornas, planer måste därför engagemang, tid och resurser avsättas för de behov elever med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi har.

I några kommuner har man tagit ett helhetsgrepp och rivit skranken mellan förvaltningar och planerat insatser från förskola till vuxenliv. Åtgärder som kuggar i varandra. På så sätt har man dragit nytta av de insatser som gjorts tidigare – vilket är att visa respekt, inte bara för den enskilde eleven och dennes vårdnadshavare, utan även för de anställda som varit engagerade.

Här krävs:

- » att varje kommun antar en handlingsplan som anger fungerande rutiner när det gäller att stödja personer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Den ska spänna från BVC, till förskola, skola, vuxenutbildning, socialtjänst, arbetsliv och fritid – alla områden som ingår i kommunens ansvar
- » att kommun, arbetsförmedling, försäkringskassa, arbetsgivare, fack, företag och brukarorganisationer upprättar goda och nära relationer så att enskilda med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi inte kommer i kläm mellan olika intressenter

- » att det i förvaltningarna finns tjänstemän som kan området läs- och skrivsvårigheter/dyslexi och kan se till att kommunens olika satsningar kuggar i varandra
- » att kommun, landsting och stat följer EU:s direktiv om tillgänglig information,¹⁰ vilket betyder att texter – även läromedel – är begripliga och kan fås i olika format. Det betyder att ny medieteknik kontinuerligt måste användas för att maximera tillgängligheten
- » att kommuner, landsting och stat samverkar för att uppnå likvärdighet i landet
- » att kommun och enskilda skolhuvudmän, i enlighet med *FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning* involverar personer med funktionsnedsättning och deras organisationer i arbetet.

10. Europa - policy för webbtillgänglighet (2010) http://europa.eu/index_sv.htm

ARBETSLIV

Förr kunde den som inte hade fullgod läs- och skrivfärdighet ta ”praktiska jobb”. Idag kan dock en anställd i ett tidigare praktiskt yrke – en industriarbetare – ansvara för hela tillverkningsprocesser – från beställning och ritningar till färdig produkt och leverans. Man måste i de flesta yrken förstå och kunna använda information ur löpande text, man ska kunna använda instruktioner, tabeller, kartor och grafiskt framställd information och man ska utifrån skriftliga uppgifter kunna beräkna kostnader, restider, räntor och så vidare. Man ska också kunna skriva rapporter och skriftligt dokumentera vad man gör. ”Läsning i arbetslivet innebär att skaffa sig förståelse och handlingsberedskap, medan skolläsning mer är inriktad mot faktainhämtning och inläring.”¹⁰

Personer som under längre tid varit anställda, läser bättre än de som är arbetslösa. År 2006 uppgav 4,6 procent män och 2,4 procent kvinnor av de tillfrågade att de hade *nedsatt arbetsförmåga på grund av dyslexi*.¹¹ Men många definierar sig inte som ”dyslektiker”. Andra anser sig inte ha nedsatt arbetsförmåga eftersom de klarar sina nuvarande jobb. Många blir helt enkelt medvetna om sina problem först i samband med omställningar, fortbildning eller arbetslöshet. Antalet personer, som av olika orsaker saknar fullgod läsförmåga i Sverige, beräknas till 20-25 procent.

Inom Arbetsförmedlingen måste det finnas utredningsresurser för dyslexi – eller specifika inlärningssvårigheter som man där kallar det – samt möjligheter att efter utredning få arbetshjälpmedel för att kompensera nedsatt arbetsförmåga. I vissa fall bör man erbjuda olika

11. *Jag fixar det oftast, Eriksson Gustavsson. Studentlitteratur 2005.*

12. *Funktionshindrades situation på arbetsmarknaden – 4 kvartalet 2006*
Ams/SCB 2007:2

former av arbetsmarknadsstöd. Men man måste också få ett bra bemötande och för det krävs att arbetsgivare och arbetskamrater har kunskap om och förståelse för kollegans specifika behov. Det är inte den enskilde som ska pekas ut. Det är arbetsplatsens begränsade tillgänglighet som ska åtgärdas.

Här krävs:

- » att arbetsgivare, skyddsombud och fackliga företrädare har en allmänkunskap om läs- och skrivsvårigheter/dyslexi och hur den anställde påverkas, samt vilka möjligheter det finns att kompensera svårigheter
- » att ledning och personal inom företag, myndigheter, institutioner och organisationer har allmänkunskap om hur alternativa verktyg kan göra arbetsmarknaden tillgänglig
- » att samtliga handläggare inom arbetsförmedling, försäkringskassa och socialtjänst har allmänkunskap om läs- och skrivsvårigheter/dyslexi och hur de i sin yrkesroll kan upptäcka detta. Att det finns ytterligare kompetens när behov upptäcks och att arbetsförmedlingen tillhandahåller anpassad arbetsrehabilitering och arbetsförberedande utbildningar
- » att företagshälsovårdens kompetens förstärks, så att man vid omorganisationer och fortbildningar kan väga in vilka krav som ställs på läs- och skrivförmågan och vilka förutsättningar den anställde har
- » att arbetsmiljölagen följs och att instruktioner och information på arbetsplatsen görs tillgänglig
- » att lokala nätverk mellan arbetsförmedling, försäkringskassa, socialtjänst, komvux/folkhögskolor och brukarorganisationerna byggs upp.

KULTUR OCH FRITID

En viktig, men tyvärr ofta förbisedd, del av delaktighet och tillhörighet gäller tillgången till kultur och fritid. Det största hindret här är omgivningens tanklöshet och brist på fantasi. Utmaningen ligger i att ifrågasätta de invanda föreställningarna. Personer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi kan till exempel behöva texten på filmer uppläst, anteckningshjälp när man lyssnar på föredrag, kunna lyssna till informationen på museer, få dagstidning och litteratur med välskriven och begriplig text och i tillgängligt format.

Internettjänster måste också vara möjliga att använda av alla, vilket går om informationen, men också de olika verktyg man behöver för att ta till sig denna, ligger på samma dataser- ver och att alla har rätt och möjlighet att använda verktygen.

I första hand ska tjänsten eller informationen vara skapad så att den är tillgänglig för alla. Eftersom detta inte alltid fungerar så finns det också behov av individuella hjälpmedel. Försörjningen här är idag inte löst på ett bra sätt. Inom handikapprörelsen förespråkar en del en ”hjälpmedelspeng” för fria val av hjälpmedel, andra ”one-stopshop” – det vill säga att den som har behov av hjälpmedel ska kunna vända sig till en och samma instans och där få en lösning som täcker personens alla behov – daglig livsföring, utbildning, arbete och fritid.

Här krävs:

- » att målgruppens vanor och möjligheter att delta i fritidsaktiviteter kartläggs
- » att alla offentlig verksamhet anpassas efter konceptet ”design för alla” – till exempel ska det på offentliga datorer och webbsidor gå att få texter upplästa
- » att samhällets tillhandahållande av hjälpmedel säkerställs och får en tillfredsställande lösning.

UPPMANING

Denna handlingsplan bygger på *FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning*, vilken Sverige antagit. Av den framgår att funktionshinder uppstår när omgivningen inte anpassats efter individens förutsättningar. Utifrån detta förhållningssätt, som undertecknande organisationer ansluter sig till, är det inte acceptabelt att människor – barn som vuxna – diskrimineras på grund av sina svårigheter att hantera text. De har samma rätt som andra att vara aktiva och delaktiga på samhällets olika områden.

Vi uppmanar därför alla samhällsinstanser – offentliga och privata – att utifrån denna handlingsplan se över sina verksamheter, och i enlighet med vad konventionen ålägger dem, radikalt förbättra sina verksamheter, genom att Satsa på framtiden.

Föräldraföreningen för Dyslektiska Barn – FDB stöder familjer som har barn med läs- och skrivsvårigheter. Föreningen har ca 1500 medlemmar och 12 lokalföreningar. FDB vill främja samarbete mellan hem och skola och förbättra studiemöjligheterna för elever, sprida information, ta del av forskning och bevaka barn och ungdomars lagstadgade rättigheter. Föreningen arbetar med rådgivning, studiecirklar, föreläsningar, barn- och ungdomsläger samt ger ut tidningen FDB:s Nyheter. Ju mer kunskap det finns om hur man hjälper elever med läs och skrivsvårigheter, desto bättre får eleverna det i skolan.

www.fdb.nu

Dyslexiförbundet FMLS

Dyslexiförbundet FMLS är ett handikappförbund som samlar personer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi, personer med matematiksvårigheter/dyskalkyli, deras anhöriga, föräldrar och andra intresserade. Förbundet har drygt 6.000 medlemmar i cirka 60 föreningar runt om i landet.

FMLS arbetar med rådgivning och stöd, har en omfattande informationsverksamhet, bedriver intressepolitik och påverkansarbete, ordnar utbildning, möten, föreläsningar och lägerverksamhet. På vissa håll i landet finns även ungdomsverksamhet.

Förbundet har en rådgivnings-, informations- och utvecklingsverksamhet - Skriv-Knuten - som vänder sig till allmänhet och skola. Tidningen Läs & Skriv utkommer med 6 nr per år.

www.dyslexiforbundet.se

Svenska Dyslexiföreningen

De cirka 2000 medlemmarna är i första hand personer som arbetar med barn eller vuxna som har grava läs- och skrivsvårigheter, till exempel lärare, specialpedagoger, logoped, läkare och psykologer, men föreningen är öppen för alla.

Föreningen arbetar för att sprida kunskap och skapa medvetenhet, omsätta aktuell forskning i pedagogisk verksamhet samt på olika sätt tillvarata läs- och skrivhandikappades intressen. Detta sker bland annat genom att utge tidskriften "Dyslexi" – ha en fortlöpande dialog med myndigheter med flera, anordna utbildningar och stödjande projekt.

Föreningen har även regionala föreningar på några ställen i landet.

www.dyslexiforeningen.se

Svenska DyslexiStiftelsen

Svenska DyslexiStiftelsens ändamål är att främja och stödja forskning och kunskapsutveckling om läs- och skrivsvårigheter/dyslexi sprida kunskap om läs- och skrivsvårigheter/dyslexi bevaka frågor som rör läs- och skrivsvårigheter/dyslexi samt främja de personers intressen som har sådana svårigheter. Svenska Dyslexistiftelsen är en ideell, tvärvetenskaplig organisation som grundades 1989 av Curt von Euler tillsammans med professorerna Ingvar Lundberg och Gunnar Lennerstrand. Medlemmarna är forskare, varav många internationellt framstående.

www.dyslexistiftelsen.org

Trydells Tryckeri AB 2010.

Kopiering tillåten.

Dyslexifondens verksamhet syftar till att förbättra villkoren för personer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi i alla åldrar. Denna broschyr är framtagen med stöd av Dyslexifonden.

Stöd Dyslexifonden Pg 90 09 31 - 7